

Задача журнала повысить творческую способность учеников.

В академических лицеях, чтобы издавать литературные журналы и стенгазеты перед учителями литературы ставятся следующие задачи:

- Руководство в составлении журналов и стенгазет
- Помогать в составлении журналов и стенгазет и авторам статей при выборе темы
- Быть внимательным к стилистическим и орфографическим ошибкам журналов и стенгазет

Учитель каракалпакской литературы активно участвует в издании журналов и стенгазет, и советуется с издателями. Литературные стенгазеты и журналы освещают важные события.

#### Литература

1. Йўлдошев Қ., Мадаев О., Абдуразоков А. “Адабиёт ўқитиш методикаси”. –Тошкент: 1994. 87-б.
2. Йўлдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг илмий-назарий асослари. –Тошкент: «Ўқитувчи», 1996. Йўлдошев Қ.,Йўлдошев М. Бадий таҳлил асослари. –Тошкент: «KAMALAK», 2016.
3. Пахратдинов Ө. “Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы”. –Нөкис: “Билим”, 2004. 220-б.
4. Ахмедов С., Пахратдинов Ө., Пирназаров Ө. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988.
5. Айжанова З. Әдебият сабағында И. Юсуповтың шығармаларын үйреніў. –Нөкис: «Билим»,1993.
6. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. –Тошкент: «Янги аср авлоди», 2006.

#### РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада қарақалпақ адабиётида адабий конференция, адабий кеча, тўғарак машғулоти, адабий виставка, адабий журнал, деворий газета, адабий экскурсия каби дарсдан ташқари ишлари ўрганиш ва тарбиялашнинг аҳамияти баён қилинган.

#### РЕЗЮМЕ

Статья посвящается изучению вопросов проведения внеаудиторных занятий по каракалпакской литературе для учащихся академических лицеев. Опираясь на мнения известных методистов, авторы статьи выделяют такие виды внеклассной работы как: конференция, вечер по темам литературы, деятельность кружка, выставочный уголок, выпуск журналов и стенгазет, художественное путешествие и другие.

#### SUMMARY

The article is devoted to the study of extracurricular lessons in Karakalpak literature for the students of academic lyceums. On the basis of the opinions of the famous methodologists, the authors of the article distinguish such kinds of extracurricular work as: a literary conference, party, work in the club, exhibition corner, publication of journals and wall newspapers, literary trip and others.

#### ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВ ХӘМ ҚАРАҚАЛПАҚ ӘДЕБИЯТЫ

**М.Д.Бекбергенова** – филология илимлериниң кандидаты, доцент  
Әженияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

**Таянч сўзлар:** ёзувчи, асар, повесть, роман, мавзу, ғоя, адабий алоқалар.

**Ключевые слова:** писатель, произведение, повесть, роман, тема, идея, литературные взаимосвязи.

**Key words:** writer, work, novel, novel, theme, idea, literary interrelations.

Жәхан халықларына белгили жазыўшы, Қырғызстан халық жазыўшысы, Қырғызстан мәмлекетиниң қаҳарманы, Шыңғыс Айтматов 1928-жылы 12-декабрьде Талас ўлаяттың Шекер аўылында туўылған. Әкеси Төрекул Айтматов Қырғызстанның белгили мәмлекетлик ғайраткери хәм жәмийетлик искер болған. Ол 1937-жылы қамаққа алынып, 1938-жылы атылып тасланады. Анасы Нағыйма Абдувалиева жәмийетлик искер болған. Ол өз балаларына орыс тилин үйреткен. Ш.Айтматов урыс жыллары 14 жасынан бастап, Аўыл кеңесиниң хаткери болып жумыс ислейди. Бул оның турмыстың барлық тәреплерин үйрениўге себепши болды. Ш.Айтматов 8-классты пәтиргеннен соң Жамбул қаласындағы Зоотехникумға оқыўға киреди хәм оны айрықша баҳалар менен пәтиредди.

1948-жылы Ш.Айтматов Фрунзе қаласындағы аўыл-хожалық институтына оқыўға киреди хәм усы жоқары оқыў орнын 1953-жылы пәтирерип шығады. 1953-1956-жылларда өз аўылында зоотехник болып жумыс ислейди. 1956-1958 жыллары Ш.Айтматов Москва қаласындағы Жоқарғы әдебий курсының тыңлаўшысы болған. 1952-жылынан бастап қырғыз тилинде Ш.Айтматовтың гүрриндери баспасөзде жәрияланып баслайды. 1957-жылы «Ала тоо» журналында «Жүзбе-жүз» повести жарық көреді. 1957-жылы жазыўшының «Жәмийла» повести биринши рет Луи Арагонның аўдармасында француз тилинде шығады хәм жазыўшыға дүнья жүзлик даңқ алып келеди [5].

Бул повесть барлық дүнья халықларының тиллерине аўдарылған. Немис тилинде 37 рет баспадан қайтып басып шығарылған. 1958-жылы усы повесть хәм басқа шығармалары орыс тилинде «Новый мир» журналында жәрияланады. Жазыўшының шығармалары 650 рет баспадан шығарылған хәм 150 тилге аўдарылған. Жәмийетлик искер сыпатында Ш.Айтматов 1959 жылдан бастап 1965 жыллар аралығында «Литературный Қырғызстан» журналының бас редакторы хәм «Правда» газетасында Қырғызстанның корреспонденти. 1964-1986 жыллары Қырғызстанның жа-

Зыўшылар аўқамының баслығы. 1976-1990 жыллар аралығында СССР жазыўшылар аўқамы басқармасының хаткери. 1988-1990 жыллар аралығы «Иностранная литература» журналының бас редакторы. 1990-1991 жылы СССРдиң Бенилюкс(Бельгия, Нидерландия, Люксембург) мәмлекеттеринде елши болып ислеген. 1991-1994 жылларында Бенилюкс мәмлекеттеринде Россияның елшиси болған. 1994-2008-жыллары Франция, Бельгия, Люксембург, Нидерланды. мәмлекеттеринде Қырғызстанның елшиси болып ислеген. 2008-жыл 10-июнь күни Германияда Нюрнберг қаласындағы емлеўханада қайтыс болады. Бишкекте «Ата-Бейит» тарийхий мемориал комплексинде жерленген. Ш.Айтматов «Иссық Куль форумы» халық аралық интеллектуал ҳәркеттиң тийкарын салыўшысы. Орайлық Азия халықлары Ассамблеясының президенти (1995) болған. Бир неше рет СССР жоқарғы кеңесиниң депутаты болған. Президент кеңесиниң ағзасы болған. Бир қатар мәмлекетлик сыйлықлар алыўға мияссар болған. Солардың ишинде Мийнет қаҳарманы, Халықлар дослығы ордени, Бир неше халық аралық сыйлықлар хәм премиялар алған. Солардың ишинде Германия, Турция, Америка, Индия, Япония мәмлекеттериниң сыйлықларын алыўға мияссар болды [7].

Ш.Айтматовтың «Газетчик Дзюдо», «Жүзбе-жүз» (1957), «Жәмийла» (1958), «Қызыл шалғышлы Дилбарым» (1961), «Биринши муғаллим» (1962), «Ана жер ана» (1963), «Ыразы бол, Гүлсары» (1966), «Ақ кеме» (1970), «Ерте кеткен тырналар» (1975), «Теңиздиң жағсы менен жуўырып баратырған ала күшик» (1977), «Боранлы бәндирги» (1980), «Пілаха» (1986), «Шыңғызханның ақ булты» (1990), «Касандра танбасы» (1996), «Таўлар қулағанда» (2006) атлы шығармалары дүнья халықларына белгили.

1962-жыл баспадан шыққан «Биринши муғаллим» повестиниң мазмунында Күркиреў аўылында жаңа мектептин ашылыў салтанатына аўылдан шыққан белгили адамларды мирәт етеди. Солардың ишинде академик Алтынай Сулайманова шақырылады. Күркиреў аўылында еки ақ терек өсип

турган төбешик Дюшен мектеби деп аталады. Бирак ол мектеп болганы хақында ауылласлар умыткан. Салтанатка картайган ғарры почталыон Дюшен шақырылмады. Бул ўакыя Алтанай Сулайманованың баянлауында бериледи. Ол жетим кыз болады. Оның академик болып жетисиуинде Дюшеннің үлкен орны бар. Бул повестте койылган машкала - устазды хўрмет етиўди умытпаў [1].

1963-жылы Ш.Айтматовтың «Ана жер ана» повести баспадан шыққан. Бул шығармада жазыўшы екнши жэхән урыстың гнсанға алып келген трагедиясын сөз етеди. Толғанай, Алимандардың образлары мысалында перзентлеринен айрылган ана трагедиясы менен урыстың себебинен жазықсыз жаслардың набыт болыўы көрсетиледи [3].

«Ыразы бол, Гўлсары» повестиниң мазмунында Танабай Бакасов Батыс хэм Шығыста болып урыс тамам болғаннан кейин өз ауылына келип мийнет жолын баслайды. Пидэйи мийнеткеш, ең жакын достысы колхоз басшысы Чоро хэм аты Гўлсары. Танабай Бекасовтың партбилетин алып койғаны- өмир бойы ислеген мийнетин бийкарлаў. Бул повесттеги машкала, адам қадириниң жоқлығы. Қаракул хақындағы аңыз повесттиң тийкарғы мазмунын тереңлестиреди. Бас қахарман Танабайдың Чородан айрылган ўактындағы ишки кеширмелерин усы аңыз аркалы жазыўшы шеберлик пенен ашып береді [3].

«Ақ кеме» повестинде жазыўшы көп ғана аңыз хэм мифлерден пайдаланады. Мәселен, «Кийик ана хақындағы аңыз». Ертеде Енисей дәрьяның бойында хәр қыйлы халықлар жасаған. Солардың ишинде қырғызлар. Бул адамлар тайпалары бир-бири менен душпан болып бири-бирин шаўып, бири-бирин өлтирген. Адам адамды өлтирген. Енисейдағы қырғыз тайпасы өзиниң көсемин жерлеп атырған пайтында душпанлар келип оларды қырып таслайды. Хеш ким тири қалмайды. Душпанлар кеткеннен кейин тоғайдан еки бала шығады. Биреўи ул, биреўи кыз. Олар ерте азанда ата-аналарынан жасырынып тоғайға ойынға қашып кеткен еди. Олар душпанлардың излеринен өзлери барады. Хан ақсақ кемпирге буларды таўдан ийтерип жиберийди буйырады. Сол пайытта Марал ана келип балаларды сорап алады. Маралға адаманың тили питеди. Сөйтип ол балаларды алып узаққа Тянь-Шань таўлары Ыссық көлдин бойларына алып кетеди. Олар ер жетеди. Сонда Марал ана олардың туңғыш перзентине бесик еклип береді. Соннан баслап қырғызларын әўлады раўажланады екен. Кейин адамлар Маралдың жақсылығын умытып оны жоқ қылып баслайды. Мараллар Ыссық көлден кетип алады. Бул повесттеги «Ақ кеме» хақындағы екнши ертеп баланың қыялында дөреген. Усы ертеп повесттиң пўткил мазмунын услап турады. Баланың әрманы-әкеси менен ушырасыў. Бирак ол әрманына жете алмайды. Буған айыплы адамлардың бийпәрўалығы хэм жаўызлығы.

«Боранлы бәндирги» романында Сары өзек далалары. Боранлы Едигей хэм оның қасындағы адамлардың өмири. Қазанқапты жерлеўге баратырғанда Едигейдің көз алдында пўткил өмири өтеди. Машкала: Ата тегин билиў машкаласы. Ана-Бейт койымшылығының тарийхы хэм Найман ана оның перзенти Жоламан хақында миф китап оқыўшыларын ойландырады. Кейинги әўладларда мийирманлық сезимлерди тәрбиялаўға бағдарлайды [4].

Ш.Айтматовтың дәретиўшилигин Г.Гачев жазыўшының шығармаларын үш түрге бөледі. Оларды шахс хэм өмир, халық хэм тарийх, хўждан хэм тиришилик деп белгилеп, «Жәмилә», «Ботакөз», «Қызыл шалғышлы дилбарым», «Биринши муғаллим» повестлерин шахс хэм өмир түрине киргизеди. Халық хэм тарийх деп атаған түрине «Ана жер ана», «Ыразы бол, Гўлсары» повестлерин көрсетеди. Ал «Хўждан хэм тиришилик» деп аталған үшінши түрине «Ақ кеме», «Ерте келген тырналар», «Теңиздиң жағасы менен баратырған ала күшик», «Боранлы бәндирги» шығармаларын киргизеди [6:10].

#### Әдебиятлар

1. Айтматов Ш. Шығармаларының жыйнағы. 7 том. –Москва: 1998.
2. Айтматов Ш. Таўлар кулаған мэхәл. –Нөкис: «Билим», 2017.
3. Айтматов Ш. Ыразы бол Гўлсары. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1979.
4. Айтматов Ш. Боранлы бәндирги. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987.
5. Айтматов Ш. Жәмийлә. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1995.
6. Гачев Г., Ч.Айтматов и мировая литература. - Фрунзе: 1982.
7. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Ш.Айтматов\\_Чингиз\\_Торекулович](https://ru.wikipedia.org/wiki/Ш.Айтматов_Чингиз_Торекулович).

Жазыўшының буннан басқа да шығармаларында инсанның өмири хэм оны қоршаған дўня менен қарым-қатнасы сөз болады.

Ш.Айтматовтың «Плахә» романында инсан хэм табият мәселеси, адамның өзін өзи жазалаўы сөз етиледі. Базарбай қасқырдың баласын өлтиргени менен шығарманың ақырында өзиниң баласынан да айрылып қалады. Жазыўшы Базарбай, Гулимхан, олардың баласы Генжештиң тәдрири мысалында Ақбара, Тасшайнарлардың перзентти жойтыў трагедиясын ашып көрсетеди.

Ш.Айтматовтың «Кассандра таңбасы» шығармасында адамзаттың келешек әўладлары хақындағы философиялық ой-пикирлер келтирилген.

Ш.Айтматовтың «Таўлар кулаған мэхәл» романында Тянь-Шань таўлары етегиндеги жайласқан қырғыз ауылының бир ўакыясы сюжет етип алынады. Бул шығармасында автор ана табиятты, адамлардың миллий байлығы болған хайуанатлар дўнясын қорғап қалыў мәселесин сөз еткен. Бул шығармадағы бас қахарманлар белгили журналист Арсен Саманчин хэм азайып баратырған, сол жергиликли жердиң байлығы болып есапланған барслар. Саудовияның нефть магнатлары барсларды услаўға аңға келеди. Арсен оларға қарсы шығады. Бирак шығарманың жуўмағында Арсен Саманчин бул гўресте набыт болады [2].

Ш.Айтматовтың прозасының өзгешелиги өмирди кең сўўретлеў, заманның өткир мәселелерин шығармаларында койыў аркалы турмыстың терең сырларын ашыў болып табылады. Жазыўшының прозасына философиялық ой-пикирлер характерли. Хәр қыйлы қарама-қарсылықлар, коллизиялар сўўретлеў аркалы баянлаў усылының тереңлесиўи, автордың хэм қахарманлардың ишки монологлары аркалы олардың ой-пикирлериниң берилиўи.

Ш.Айтматовтың шығармаларында фольклорлық элементлердиң орны айрықша. Көп ғана лирикалық қосықлар, аңызлар, әпсана, мифлер, жазыўшының шығармаларында қахарманлардың ишки дўнясын ашыўға хызмет етеди. Мәселен, «Ыразы бол, Гўлсары», «Ақ кеме», «Боранлы бәндирги» хэм т.б. шығармаларында реалистлик хэм фольклорлық сўўретлеў синтези қолланылған.

Ш.Айтматовтың шығармалары қарақалпақ тилине XX әсирдиң 60-жылларынан баслап әўдарыла баслады. Дәслеп «Жәмилә», «Биринши муғаллим» повестлери (М.Сейтнизов, С.Салиевлар тәрәпинен), 1970-жыллардың ақырында У.Пиржанов тәрәпинен «Ана жер-ана», «Қызыл шалғышлы дилбарым», «Ыразы бол Гўлсары» повестлери, 1986-жылы «Әсирге татырлық күн» романы журнал вариантында қарақалпақ тилинде шықты.

Соңғы жыллары А.Султанов тәрәпинен жазыўшы Ш.Айтматовтың «Шыңғысханның ақ булты», «Таўлар кулаған мэхәл» шығармалары қарақалпақ тилине әўдарылды.

Әлбетте, көркем әўдарма бул әдебий байланыслардың бир түри, сондай-ақ, тәжирийбе топлаў мектеби болып табылады.

Ш.Айтматовтың прозасы қарақалпақ әдебиятына жаңа шығармалардың, образлардың, темалардың пайда болыўында орны бар. Қарақалпақ әдебияты тарийхында 60-70-жыллары прозада лирикалық сыпаты басым повестлер көп жәрияланды.

Жазыўшы У.Пиржановтың «Ақ тал астындағы ақшам», Г.Торееваның «Дийдар», А.Садыковтың «Хош дилбарым, хош қылықлы кыз едиң» С.Бахадированың «Хаяллар», Б.Аймухаммедованың «Шофёр қыздың дәптери» хэм т.б. повестлер проза жанрында бурын болмаған лиро-психологиялық шығармалар болып табылады. Жазыўшылар қахарманлардың ишки дўнясын сўўретлеўде Ш.Айтматовтың дәстүрлерин қарақалпақ әдебиятына енгизди. Инсанның ишки психологиялық кеширмелерин сўўретлеўде жазыўшы Т.Кайыпбергеновтың «Суўық тамшы», «Уйқысыз түнлер» повестлери қарақалпақ прозасының жокары шеклерге жеткенин белгилейди.

#### РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада таниқли қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматовнинг ижодини ўрганиш масалалари сўз этилган. Унда

Чингиз Айтматов прозасининг бадий хусусиятлари ўрганилган. «Жамила», «Она ер-она», «Алвидо, Гулсары», «Оқ кема», «Асрга тотигирлик кун», «Тоғлар кулаган маҳал» ва ҳ.к. асорларининг ғоявий мазмуни таҳлил қилинган. Шунингдек, қорақалпоқ ёзувчилари ижодида Ч.Айтматов адабий анъаналари масалалари кўриб чиқилган.

## РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматриваются вопросы изучения творчества известного киргизского писателя Чингиза Айтматова. Изучаются художественные особенности прозы Чингиза Айтматова. Идеологическое содержание его повестей и романов «Жамиля», «Материнское поле», «Прощай Гулсары», «Белый пароход», «И дольше века длится день», «Когда падают горы» и т.д. Также, вопросы литературных традиций Ч.Айтматова в творчестве каракалпакских писателей.

## SUMMARY

This article examines the study of the work of the famous Kyrgyz writer Chingiz Aitmatov. The artistic features of Chingiz Aitmatov's prose are being studied. The ideological content of his novels and novels "Jamila", "Mother's Field", "Goodbye Gulsary", "The White Parade", "And more than a century lasts a day," "When the mountains fall," etc. Also, questions of literary traditions of Ch. Aitmatov in the work of Karakalpak writers.

## ҚАРАҚАЛПАҚ ӘДЕБИЯТЫ ҲАМ ШЫҒЫС ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ЖАНРЛЫҚ ӨЗГЕШЕЛИГИ

Б.Давлетов – филология илимлерининг кандидаты, доцент

Эжинияз атындағы Нөкис мамлекетлик педагогикалык институты

**Таянч сўзлар:** адабиёт тарихи, Ажиниёз ва Қози Мавлик ижоди, гуманистик ғоялар.

**Ключевые слова:** история литературы, творчество поэта Ажинияза и Казии Мавлика, гуманистические идеи.

**Key wordz:** history of literature, creation of the poets Ajiniyaz and Kazi Mavlik, humanistis ideas.

Қарақалпақ поэзиясы ерте дәуірлерден-ақ өз ишине ҳәр қыйылы жанларды сиңдириўи менен өзиниң раўажлануў басқышларына еристи. XIX әсир қарақалпақ поэзиясында Эжинияз Қосыбай улы дәрәптәлеринде шығыс классикалық әдебиятында жетекши жанрлардан есапланған бәйт жанры орын алған. Бәйтлер араб, парсы-тәжик, түркий халықлар әдебиятындағы бир-бири менен уйкасып келетуғын еки қатар қосықтың атамасы [3:22]. Негизинен шығыс әдебиятындағы ғәззел, қасида, мәснаўий киби қосық жанрларындағы шығармалардың еки қатары бәйт деп жүргизилген [1:80].

Бәйт хәмме лирикалық жанрлардың тийкары есапланады [8:265].

Қарақалпақ әдебиятында бәйтлер-лирикалық жанрдың бир түри болып онда көбинесе ўақтыхошлық, ышқы-мухаббат мәселеси сөз етилген. Сонлықтан бәйтлер зыяпатларда көплек айтылған.

Бундай қосықлар әдебиятта бурыннан бар болып мәселен, бизиң эрамыздан бурын IV әсирде әйемги грек шайыры Анакреонт вино, ўақтыхошлық ҳаққында қосықлар жазған, ал шығыс әдебиятында Омар Хайям, Бабур шайырлар да усы темада қосықлар жазған.

Н.Дәўқараев бәйт жанры XIX әсир орталарында оқымыслы адамлардың көбейиўи, қалалы жерлерде Хийўадағыдай зыяпатлар өткерилиўи, оларда қосықтың жаңа түри бәйт пайда болғанлығы, оларда Хорезм өзбеклериниң тилиниң тәсири күшли екенлигин мысаллар менен көрсетеди [5:139].

Ақ хәйўанда жатыр едим,

Ай мениң туўрымда тур.

Сексенип оянсам мен,

Ақ билек мойнымда тур.

Қ.Айымбетов [2:28-29] хәм қарақалпақ халық қосықларын изертлеген илимпаз Ә.Тәжимуртов та [7:44] өз мийнетлеринде Н.Дәўқараевтың пикирин мақуллаиды.

Қарақалпақ әдебиятында өзиниң дәстүрий 15-16 буўынлы, аруз өлшемінде жазылған еки қатарлы қосық формасында емес ол, көбинесе жайдары қосықларының үлгисинде де ушырасады. Мысалы:

Бәйт, бәйт бәная,

Бизлер бәйттиң гәнәя,

Бизлер бәйт айтқанда

Шықты қыздың жәнәя

Н.Дәўқараев өз мийнетинде жазба әдебияттағы бәйт жанрына Эжинияз Қосыбай улының “Ай әлип”, “Шықты жан”, “Бу сәхәр” қосықларын жатқарады [5:135-136].

“Ўаў”-ўапа ўәденде барма, хей, нигарым, бер

“Хе”-хилалы хижриден ҳәсиреттемен шамыў-сәхәр,

“Ләм”-лағлайдек ләбиндин мен ишерге биймәләл,

“Мийм”-мунасиб болыбан ашықлара берме ҳазар,

“Я”-ядыңа түсерме мен киби хәмдамларий.

(“Ай әлип”)

Ямаса, Эжинияздың басқа журтларда жазып дәрәткен белгили шығармасы “Шықты жан” қосығында усы мәселени жырлайды:

Бар екен бир арыўи, аты оның Айша ерур,

Құлшық ойда көрдим аны, беллер қылша ерур,

Йол азабын көп көрипман, хәр саатым күншә ерур,

Хәр күним айша ерур, хәр айым йылша ерур,

Ах, дәрйғә, ўах, дәрйғә, мың саны әрман шықты жан.

Қарақалпақ әдебиятында қолланылған бәйт жанры жөнинде айта келип әдебиятшы Қ.Жәримбетов: “Қарақалпақ сөз өнеринде ўақтыхошлық, ышқы ләззети темасындағы қосықлар “бәйтлер” деп жүритилген”-деп баҳа береді [6:71].

Эжинияздың “Бу сәхәр” (“Оян”) қосығы бәйт жанрының ең жақсы үлгилериниң бири. Мысалы:

Буў сәхәр шағында келдим, биймәхәл йолға тушип,

Ўәдеме йетсем дейип, гәҳи жүрип, гәҳи ушып,

Бийхабар сиз ятырсыз, алтын түгме бәнтин шешип,

Кеўлим истер кирмекти, жәннет киби қойның ашып,

Қойма бунша зар етип, көзинди аш ярым оян [4:80].

Эжинияз шайырдағы бул қатарлар биринши оқығанда бийәдеплик көринсе де, турмыста атастырылған қыздың басқа отаўда ата-анасынан бөлек жасап, атастырылған адамы менен ушырасып турыўын халықлық үрп-әдетке байланыстырады [6:72].

Қарақалпақ бәйтлериниң гейпара белгилерин XIX әсирдиң ақыры XX әсир басындағы қарақалпақ әдебиятында Қазы Мәўликтиң “Шымбай баязы”, “Хеш сөзим йөкдур”, “Ол неге дәркар” т.б. қосықларында ушыратыўға болады:

Тәниң титирәр ақ йүзләрин көргенде,

Ләбин тишләб белин қушыб турғанда,

Балдан ләзиз ләбләрини сорғанда,

Шийрин шәкер қызлары бар Шымбайдың

(“Шымбай”)

Бағлардан терсәңиз алма анарны,

Сайыр етип тарқатсаң кеўил қумарны,

Дүньядан тапылса кеўилде бары,

Бир сәўгили ярсыз ол неге дәркар.

(“Ол неге дәркар”).

Бундай мысалларды шайыр дәрәтпелеринен көплек табыўға болады. Қазы Мәўлик қарақалпақ әдебиятында “бәйт” жанрын өз алдына жанр дәрәжесине көтеріўге өз үлесин қосқан [6:73].

Қазы Мәўликтиң бундай бәйтлерин бурынғы аўқам дәуиринде дурыс түсинбей оны «мәниссиз қосықлар» деп баҳалады. Хәзир шайыр хәққында бурынғы пикирлерге сын көз бенен қараймыз. Оның “Хеш сөзим йөкдур” шығармасы усындай темаға байланыслы жазылған.

Йолдашымды йол үстинде қалдырып,

Турдым дәрўазанда мойным талдырып,

Ышқы отына йүрек бағрым яндырып,

Алған мийманыңа хеш сөзим йөкдур.

(“Хеш сөзим йөкдур”).

ямаса шайырдың хәял-қызлардың атынан жазған қосықларында да бул тема өз алдына бир мәселе етип бериледи. Мысалы:

Яңбыр жаўса сел болады көшелер,

Бир бала йығлайдур жаным шешелер,

Ашықлық мазасын тапқан йигитлер,

Түн уйқысын төрт бөледі кешелер.

(“Қызлар қосығы”).

Шайыр дәрәтпелеринде де усы турмыста ушырасатуғын мәселелер сөз етилген. Қ.Жәримбетов өз мийнетинде:“..."